

познавательной самостоятельности от творческой атмосферы в ученическом коллективе, установлении диалога между учителем и учащимися, учета субъектного опыта учеников.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, развитие личности, педагогические условия.

Summary

N.M.Shcherbakova

Forming of the Pupil's Cognitive Independence in the Context of his Personal Development

The article discloses some aspects in the problem of cognitive independence as important quality of the pupil's personality. It proves the dependence of cognitive independence from the creative atmosphere in the pupil's collective, promoting dialogue between teacher and pupils, taking into account their subjective experience.

Key words: cognitive independence, personal development, pedagogical conditions.

Дата надходження статті: «25» вересня 2012 р.

УДК 37.013(045)

KRZYSZTOF JUSZCZAK,
doktor nauk humanistycznych
(Słupsk, Polska)

Edukacja międzykulturowa w działaniu nauczyciela

„... wiedza przyczynia się do wzajemnego zrozumienia, pomaga pozbyć się uprzedzeń i zachęca do dalszego poznawania».

Jan Paweł II

Ustrojowe i gospodarcze przemiany sprawiły, że staliśmy się integralną częścią globalnej Europy. Coraz częściej kontakty z przedstawicielami innych narodów, ich językiem, zwyczajami, kulturą wpisują się w naszą codzienność stając się jednocześnie poważnym wyzwaniem edukacyjnym.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, tożsamość, edukacja międzykulturowa.

Wprowadzenie

Wielokulturowość stała się jednym z przejawów współczesnego świata i jak każdy złożony proces społeczny niesie zjawiska korzystne, jak też może być źródłem wielu wątpliwości, problemów.

Jan Paweł II traktując o globalizacji stwierdził, iż jest to zjawisko nowe, które trzeba poznać, poddając je wnikliwej i szczegółowej analizie, ponieważ jej cechą jest bardzo wyraźna dwuznaczność. Globalizacja może być dobrem dla człowieka i społeczeństwa, ale może też okazać się zjawiskiem szkodliwym o poważnych konsekwencjach. Dlatego, w naszych, coraz bardziej różnorodnych społeczeństwach kluczową sprawą staje się zapewnienie harmonijnych interakcji między ludźmi i grupami o wielorakich, zróżnicowanych i dynamicznych tożsamościach kulturowych, a także wyzwolenie w nich chęci do wspólnego życia. «Polityki zmierzające do włączenia i zapewnienia wszystkim obywatelom uczestnictwa w życiu społecznym stanowią gwarancję spójności społecznej, witalności społeczeństwa obywatelskiego i pokoju. Zdefiniowany w ten sposób pluralizm kulturowy jest wyrażeniem polityki wobec rzeczywistości nacechowanej różnorodnością» [11].

Czy jesteśmy przygotowani do życia w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo? Czy potrafimy zaakceptować ludzi, którzy mają inny kolor skóry, mówią innym językiem, posiadają inny system wartości, inne poglądy i obyczaje? Czy nasza wielokulturowość przyczyni się do wzbogacenia otaczającej rzeczywistości?

Edukacja nie może pozostać obojętna wobec tych zagadnień. Kształcenie w wymiarze globalnym wymaga kształtowania świadomych i twórczych członków wspólnoty lokalnej, regionalnej, narodowej, europejskiej i światowej. Chodzi w nim nie tylko o umiejętności współistnienia, ale także o konsekwentne realizowanie zasad demokracji i tolerancji. Ma ono z jednej strony wyrazić swoistość i tożsamość poszczególnych krajów, z drugiej zaś być uniwersalne w takim zakresie, aby uczestniczyć w przygotowaniu społeczeństwa do rozwiązywania problemów Europy i współtworzyć harmonijną społeczność globalną [15, s.65].

Wielokulturowość – wyzwanie dla edukacji

W Polsce przed rokiem 1989 zagadnienia wielokulturowości i międzykulturowości były w zasadzie nieobecne w nauce. Oficjalna polityka zaprzeczała istnieniu innych kultur w naszym społeczeństwie. Założenie o braku zróżnicowania etnicznego, wyznaniowego, językowego przyczyniło się do

asymilowania grup mniejszościowych i niewykorzystania tkwiącego w nich potencjału. Polska w dalszym ciągu zmagą się z balastem minionej epoki. Powszechnie uważa się, że edukacja międzykulturowa dotyczy klas szkolnych, w których uczą się «kolorowe» dzieci. Pogląd, że do praktykowania wielokulturowości nie jest konieczna obecność dzieci imigrantów nie jest popularny. Jakkolwiek w Polsce zjawisko mieszania się kultur związane z napływem grup cudzoziemskich nie przybrało jeszcze dużych rozmiarów, niemniej, w niedalekiej przyszłości, gdy kraj nasz stanie się jeszcze bardziej atrakcyjnym ekonomicznie miejscem do osiedlenia, z pewnością procesy takie wystąpią. Konieczne jest zatem przygotowanie społeczeństwa na spotkanie z tym, co odmienne.

Z. Melosik pisze, że podstawowym zadaniem edukacji jest wyposażenie człowieka w «globalną świadomość». Jej tworzeniu ma służyć:

1. przekazywanie przekonania, że ludzi na całym świecie łączy «status» biologiczny, historia, potrzeby psychologiczne oraz problemy egzystencjalne (w związku z tym zadaniem nauczycieli jest uczenie rozpoznawania uniwersalnych elementów kultury);

2. kształtowanie postrzegania samego siebie i całej ludzkości jako części ekosystemu ziemskiego;

3. rozwijanie umiejętności rozpatrywania samego siebie i własnej grupy społecznej jako uczestników życia międzynarodowego;

4. wykształcenie zdolności ujmowania cywilizacji w kontekście «globalnego banku kultury» – jako wytworu całego gatunku ludzkiego;

5. uświadomienie, że ludzie żyjący w różnych kulturach odbierają i wartościują problemy światowe opierając się na różnych założeniach [6, s. 33].

Niewątpliwie kształcenie uwzględniające potrzeby społeczeństwa globalnego wymaga innego niż dotąd spojrzenia na rozwój człowieka. Konieczne jest przyjęcie przez współczesną szkołę obowiązku przygotowania nowego pokolenia dla przyszłości. Ważne jest, obok kształcenia odpowiedzialnych członków zarówno wspólnoty lokalnej, obywateli Europy i świata, także formowanie właściwych postaw aksjologicznych. Albowiem, jak pisze A. Kokieli, życie w świecie chaosu aksjonormatywnego wpływa na mentalność człowieka, jego sposób bycia, kształtowanie się zwyczajów i tworzenie nowej obyczajowości [2, s.152-153]. «Kształtowanie postawy aksjologicznej jest istotnym zadaniem edukacji, zwłaszcza w obliczu dokonujących się globalnych przemian społecznych, związanych m. in. z integracją i jej konsekwencjami. Z tego punktu widzenia istotne wydaje się uchwycenie zarówno roli edukacji w zakresie kształtowania postaw ponadnarodowych – proeuropejskich młodzieży (rozumianych jako postaw dojrzałej i świadomej aprobaty dla procesu zjednoczenia «kulturowo-ekonomicznego» narodów europejskich, wynikających z wiedzy na temat integracji), jak też sposobów umożliwiania młodemu pokoleniu kontaktów z odmiennością, dzięki którym – pod wpływem nabywania doświadczeń – zmianie ulega stereotypowe postrzeganie świata»[12, s.122]. Stereotypy to schematy poznawcze o charakterze społecznym, często oparte na niepełnej lub fałszywej wiedzy o świecie. Mechanizm powstawania i funkcjonowania stereotypów sprawia, że są one niezwykle trudne do zmiany i bardzo łatwe do uruchomienia. Dlatego, jak podkreśla M. Kruk, istotne jest by zastępować nasze wyobrażenia konkretną, rzetelną wiedzą pozyskiwaną w toku doświadczeń zarówno tych kulturowych, ekonomicznych, jak i edukacyjnych [3, s. 29]. Przy czym, do praktykowania wielokulturowości nie jest konieczne przedstawicielstwo tego, co inne. Kwestie multikulturalizmu powinny być podejmowane niezależnie od stopnia reprezentowania kultur na danym obszarze.

Jest oczywiste, że realizacja tych zadań nie może ograniczać się jedynie do przekazywania gotowej wiedzy – przemiany teleologii edukacji wskazują na konieczność przesunięcia punktu ciężkości z uzupełniania wiedzy na kształtowanie postaw i zdobywanie kompetencji. Realizacja wyznaczonych celów powinna przebiegać w obrębie całego systemu oświatowego. Główną rolę przypisać jednakże należy pedagogom. Od ich osobowości, zaangażowania, kompetencji zależy kształt szkoły, która ma przygotować młode pokolenie do życia w dobie globalizmu.

Nie jest to proste wyzwanie. Szerokie otwarcie edukacji na świat jest procesem długim i trudnym, który powinien obejmować zróżnicowane działania podejmowane od najmłodszych lat instytucjonalnej socjalizacji dziecka. Proces ten musi przebiegać na zasadach uwrażliwiania, pobudzania, zachęcania i kształtowania odpowiednich postaw, umiejętności, potrzeb i świadomości, wiążących się z postrzeganiem różnicy i społecznych skutków tego faktu.

Zadaniem edukacji jest zaciekawić odmiennością, zrozumieć ją i «wykazać, że nie ma rzeczy obcej, która w pewnych warunkach nie mogłaby stać się swoją i z drugiej strony każda rzecz swoją mogła być kiedyś obca. (...) Edukacja winna wydobyć tradycje pluralistyczne i pielęgnować je, nie izolować się, traktować swoją kulturę jako część kultury światowej i wzbogacać ją o elementy jej bliskie» [7, s.125].

Uwagi na temat edukacji międzykulturowej

W najprostszej definicji edukacja międzykulturowa jest koncepcją działalności społecznej, kulturalnej i oświatowej, która nastawiona jest na wzajemne poznawanie oraz wzbogacanie kultur i

ludzi je tworzących [5, s. 26]. W ujęciu J. Nikitorowicza jest to dyscyplina, która nie tylko przywraca i utrwała ducha współpracy i równowagi, ale również odbudowuje i kreuje mechanizmy współpracy [8, s. 249]. Jeszcze inaczej interpretuje to zagadnienie Cz. Kupisiewicz. Zdaniem autora jest to koncepcja kształcenia dzieci, młodzieży i dorosłych w duchu zrozumienia i tolerancji dla odmiennych kultur, ras, religii, poglądów i obyczajów [4, s. 41].

Edukacja międzykulturowa głównie kładzie akcent na [9, s.101]:

- wdrażanie do dostrzegania inności;
- kształtowanie świadomości równorzędności wszystkich kultur;
- odwoływanie się do doświadczeń jednostek;
- kształtowanie potrzeby ustawicznego wychodzenia na pogranicza własnej kultury oraz kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z uprzedzeniami i negatywnymi stereotypami;
- kształtowanie odrębności i tolerancji, wyrzeczenia się poczucia wyższości kulturowej na rzecz dialogu, negocjacji i wymiany wartości.

Reasumując powyższe rozważania należy podkreślić, że edukacja międzykulturowa nie ma na celu budowania jednej zunifikowanej kultury globalnej; ma prowadzić do podniesienia na wyższy poziom własnej tożsamości kulturowej oraz powodować akceptację kulturowego pluralizmu świata. W ramach jednego społeczeństwa poszczególne kultury nie powinny jedynie istnieć obok siebie, lecz współistnieć ze sobą. Nie chodzi tu jednak o synkretyczne współistnienie, w wyniku którego poszczególne kultury stapiać się będą w jednorodną całość, tracąc pierwotną tożsamość, ale stykanie się ich ze sobą. [13, s.103].

Warunkami realizacji tego celu są: (1) pewność, że różnica będzie jednym z fundamentów równości, a nie przyczyną marginalizacji; (2) podejmowanie wysiłków w celu poznania wielu tożsamości kulturowych; (3) propagowanie szacunku wobec mniejszości; (4) rozwiązywanie konfliktogennych problemów w sposób pokojowy [10, s. 365].

Edukacja międzykulturowa wyzwaniem dla nauczyciela

Nie ulega wątpliwości, że przyszłe społeczeństwa to społeczeństwa wielokulturowe, ze wszystkimi tego konsekwencjami. Funkcjonowanie w takich społeczeństwach wymaga wysokiego stopnia kompetencji międzykulturowej. Proces zdobywania tej umiejętności obejmuje [7, s. 116-121]:

- uczenie się o swojej kulturze i kulturach innych, co umożliwi nadanie wartości własnej kulturze i jednocześnie rezygnację z kolonizowania świadomości innych i narzucania im swojej kultury,
- wzajemne wzbogacanie się w procesie komunikacji i wymianę wartości, przygotowanie do pokojowego współistnienia, kształtowanie przekonania o równorzędności wszystkich kultur,
- zauważanie problemów etnicznych i wyznaniowych w programach nauczania oraz przejawianie szacunku dla inności,
- przeciwstawianie się wszelkim formom ignorancji, wrogości i dyskryminacji w stosunku do mniejszości, wdrażanie do pozytywnego postrzegania inności,
- doświadczanie tolerancji, poszanowania tradycji, języka, religii i odmiennych stylów życia, wzajemne wzbogacanie kulturowe,
- podwyższanie poczucia wartości własnej grupy etnicznej, rozwijanie dumy kulturowej.

Jak wobec takich zadań ma się zachować nauczyciel, jakie działania promować, aby sprzyjać takiemu rozwojowi jednostek i grup, aby stawały się one w pełni świadomymi członkami wspólnoty zarówno lokalnej, jak i globalnej?

Budując podstawy edukacji międzykulturowej nauczyciel winien tak zorganizować proces wychowania, aby «wchodzącej w makroświat jednostce nie eliminować mikroświata, na którym może najwięcej i najtrwalej budować» [7, s. 115]. Istotne jest zatem uruchomienie i przestrzeganie następujących reguł [7, s. 115-116]:

1. konstruowanie interakcji na zasadzie równorzędności (równouprawnienia);
2. uświadomienie, że nabywanie kompetencji międzykulturowej nie jest procesem technologicznym, lecz skomplikowanym procesem interakcji, którego przedmiotem działania jest sytuacja, a kreatorami są zarówno wychowawcy, jak i wychowankowie;
3. znajomość potrzeb jednostki, jej indywidualnych parametrów rozwoju, zainteresowań, zamiłowań, kondycji fizycznej, umysłowej, emocjonalnej, a przede wszystkim jej usytuowania w kulturze rodzinnej i lokalnej;
4. operowanie w praktyce wiedzą o aktywności jednostki jako podmiotu działającego, sposobach realizowania się w warunkach interakcji wielopodmiotowej (inicjowanie interakcji, procesu komunikacji, koordynowanie własnej aktywności z aktywnością innych);
5. umożliwienie ujawniania i realizowania spontanicznej twórczości, czynnego reagowania uwagą, uczuciem i myślą na różnicowane bodźce, zachowania, sytuacje;

6. zagwarantowanie prawa do swobodnego wyboru zadań z wielu ofert, szukania możliwych (innych) sposobów realizacji, prawa do decyzji i własnej, subiektywnej oceny wkładu pracy i wyniku;

7. stwarzania klimatu całkowitej łączności i kontaktu psychicznego między podmiotami interakcji, oparcie wzajemnych oddziaływań na twórczej inwencji i tolerancji, stwarzanie klimatu wyzwalającego wiarę we własne siły i możliwości, łamiącego formalizm i nieufność.

Szerokie otwarcie edukacji na świat jest procesem długim i trudnym, który powinien obejmować zróżnicowane działania skierowane do różnych grup i posługujące się odmiennymi koncepcjami społecznych relacji. Konieczne jest przyjęcie wielowariantowych strategii z uwzględnieniem potrzeb i aspiracji jednostek i grup mniejszościowych. Istotne jest także aby «korzystać z naturalnego układu kulturowego, naturalnych sytuacji zróżnicowania kulturowego, naturalnych obszarów mieszanki kulturowej i w tym układzie poznawać specyfikę zróżnicowania, przy konieczności orientacji we własnym systemie kultury z jednoczesną umiejętnością posługiwania się wielorakością odniesień, odmiennymi kodami kulturowymi, doświadczeniami uwzględniającymi uwikłanie się w hybrydyczne nietożsamości, czyli problemy z jednoznacznym odniesieniem» [za 14, s. 22].

Wprowadzając edukację międzykulturową nauczyciel powinien:

- kierować się założeniem, że wszystkie kultury są w równym stopniu wartościowe (nie oceniać ich i nie osądzać);
- uczyć szacunku dla odmienności;
- przyjąć, że kultura jest złożoną i różnorodną całością;
- respektować zasadę równych praw dla wszystkich ludzi;
- zdawać sobie sprawę, że prezentowanie egzotyki z jednej strony kusi i wzmacnia pozytywny stosunek do innej kultury, z drugiej zaś tworzy wobec niej dystans;
- prezentować różne zjawiska, poglądy;
- wygospodarować czas na refleksję oraz swobodną dyskusję, w której każdy może wyrażać własny punkt widzenia;
- stwarzać częste okazje do osobistych kontaktów z innymi kulturami [1, s. 7].

Tymczasem w zdecydowanej większości polskich szkół, sens uczenia wielokulturowego sprowadza się do tak zwanych «ścieżek europejskich», które z edukacją międzykulturową mają niewiele wspólnego. Najczęściej nauczanie o Innych realizowane jest metodą wykładu, projektu czy prezentacji. Uczniowie zbierają informacje na temat historii i zwyczajów innych narodów, grup etnicznych czy mniejszości narodowych, a następnie efekty swojej pracy prezentują klasie bądź całej szkole. Nie negując waloru poznawczego, działania takie, skupiające się głównie na eksponowaniu odmienności, ugruntowują w uczniach stereotypowe postrzeganie Innych. Praktyka ta nie sprzyja zrozumieniu ani siebie, ani świata, nie ułatwia też przewycięzania własnych uprzedzeń.

Podsumowanie

Ustrojowe i gospodarcze przemiany sprawiły, że staliśmy się integralną częścią globalnej Europy. Coraz częściej kontakty z przedstawicielami innych narodów, ich językiem, zwyczajami, kulturą wpisują się w naszą codzienność stając się jednocześnie poważnym wyzwaniem edukacyjnym.

Przed edukacją stoi zatem problem dotyczący tego, jak wychowywać ludzi, aby z jednej strony potrafili oni osiągnąć sukces życiowy w szybko zmieniających się warunkach, a z drugiej, aby potrafili pokonywać zagrożenia współczesnego świata. Centralnego znaczenia nabiera przygotowanie młodego pokolenia do pluralizmu, demokracji, tolerancji, szacunku dla innego środowiska kulturowego.

Dotychczasowe doświadczenie wskazuje, że nauka współistnienia jest nauką trudną. Jednakże, tylko społeczeństwa, które dostarczają systematycznego treningu inności i obcości, przedstawiają rzeczywistość społeczną jako urozmaiconą, bogatą i różnorodną, to społeczeństwa otwarte. Cywilizacja tolerancyjna i pluralistyczna tylko wówczas ma szansę się wyłonić, gdy nauczymy się doceniać wartość sposobów życia innych społeczeństw [7, s. 121-122].

Aby podolać tym zadaniom J. Nikitorowicz postuluje podejmowanie następujących działań reformujących [7, s. 118-120]:

- traktowanie edukacji wielokulturowej jako edukacji antyrasistowskiej;
- traktowanie edukacji wielokulturowej jako edukacji podstawowej – zasadniczej;
- traktowanie edukacji wielokulturowej jako ważnej dla wszystkich uczniów;
- traktowanie edukacji wielokulturowej jako przenikającej – rozprzestrzeniającej się;
- traktowanie edukacji wielokulturowej jako zmierzającej ku społecznej sprawiedliwości;
- traktowanie edukacji wielokulturowej jako procesu;
- traktowanie edukacji wielokulturowej jako pedagogiki krytycznej.

Konkludując, w obliczu zagrożeń dzisiejszej globalnej rzeczywistości wydaje się, że tylko świadoma edukacja może być czynnikiem zmiany zderzania się kultur w przenikanie się kultur.

Bibliografia

1. Klimowicz A., Wstęp, (w:) Klimowicz A. (red.), Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela, Warszawa 2004.
 2. Kokieli A., *Wartości studentów pedagogiki w perspektywie zmian współczesnego społeczeństwa*, (w:) Surina I. (red.), Przestrzeń edukacyjna wobec wyzwań i oczekiwań społecznych, Kraków 2010.
 3. Kruk M., *Edukacja i wychowania w dobie globalizacji*, (w:) Rondalska D., Zduniak A. (red.), Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia, Poznań 2009.
 4. Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
 5. Lewowicki T. i in. (red.), *Edukacja wobec ładu globalnego*, Warszawa 2002.
 6. Melosik Z., *Kultura instant – paradoksy pop-tożsamości*, (w:) Nalaskowski A., Rubacha K. (red.), Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia, Toruń 2001.
 7. Nikitorowicz J., *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.
 8. Nikitorowicz J., *Wychowanie uwrażliwiające na inność w warunkach wielokulturowości*, (w:) Pedagogika społeczna. Debata, T 2, red. E. Marynowicz – Hetka, Warszawa 2007.
 9. Nikitorowicz J., *Spotkanie i dialog kultur – wymiar edukacji międzykulturowej*, (w:) Kultury tradycyjne, a kultura globalna: konteksty edukacji międzykulturowej, T 1, Białystok 2001.
 10. Nowicka M., *Edukacja międzykulturowa dzieci w propozycjach nauczycieli*, (w:) Edukacja wobec ładu globalnego, Warszawa 2002.
 11. Powszechna deklaracja UNESCO o różnorodności kulturalnej, art. 2.
 12. Suchodolska J., *Rola edukacji w kształtowaniu postaw i orientacji proeuropejskich młodzieży – uwagi sformułowane na podstawie wyników badań na pograniczu polsko-czeskim*, (w:) Kwiecińska R., Szymański M. J. (red.), Młodzież a dorośli. Napięcia między socjalizacją a wychowaniem, Kraków 2001.
 13. Szymański M., *Od pedagogiki dla cudzoziemców do pedagogiki międzykulturowej w Republice Federalnej Niemiec-czyli modernizm i postmodernizm*, (w:) Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów, Białystok 1995.
 14. Szumilas-Praszek W., *Wieloaspektowość edukacji międzykulturowej jako czynnik integrujący i wspomagający dialog i porozumienie kultur*, Poznań 2008.
 15. Wojnar I., *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, Warszawa 1997.
- Дата надходження статті: «22» серпня 2012 р.

УДК: 378.091.12.011.3

Т.М.ЯБЛОНСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

Психологічний супровід процесу реалізації ролівої перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів

У статті визначено та обґрунтовано психологічний супровід процесу реалізації ролівої перспективи в стратегії підвищення якості педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Ключові слова: роліва перспектива, стратегія підвищення якості педагогічної підготовки, психологічний супровід.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Процес професійного становлення під час педагогічної підготовки в системі університетської освіти здійснюється успішно і результативно, коли майбутні вчителі-філологи усвідомлюють сутність, особистісний сенс педагогічних знань, умінь і навичок, що здобуваються, коли вони пройшли етап переживань, позитивних емоцій, засвоєння педагогічних знань як професійних цінностей. Педагогічна взаємодія, гармонізація інтелектуального і емоційного аспектів у змісті педагогічної підготовки, розмаїття форм і методів її здійснення виступають основою розвитку ціннісного знання, яке визначає професійну позицію і поведінку майбутніх учителів-філологів.

Педагогічна підготовка, що ґрунтується на принципі ролівої перспективи і педагогічної взаємодії, інтелектуально-емоційної спрямованості, концентрує в собі професійні ідеали, мотиви, спонукання.

Результативність науково-методичного інструментарію під час педагогічної підготовки студентів значно підвищується при організації грамотного психологічного супроводу, наданні